

Від грандіозного до буденного: потопи у фантазіях про майбутнє

ІРИНА ЦЮК

27 ЛЮТОГО 2026

Чарльз Маккей у книжці «Надзвичайні масові омани й шаленства юрби» («Extraordinary popular delusions and the madness of crowds») згадує прецікавий історичний епізод, коли мешканців Лондона нажахало пророцтво про те, що на початку лютого 1524 року рівень Темзи підніметься настільки, що та затопить місто. Тієї зими двадцять тисяч лондонців покинуло місто в очікуванні потопу, якого так і не сталося.

Арно Вігалемм, «Човни на березі», 1955 рік

Література працює з катастрофами чесніше, ніж пророцтва. У романі «Затоплений світ» («The Drowned World») Джеймс Грем Баллард таки затоплює Лондон, от тільки в ХХІІ столітті; і хоча найгірше вже начебто трапилося, герої тексту, як і англійці з ХVІ століття, теж напружено очікують — зазвичай погіршення спеки або подальших кліматичних катастроф. Європа в цьому майбутньому перетворилась на систему лагун, мутували тварини та комахи, клімат у місті став тропічним. Головний герой Роберт Кіран, як і більшість персонажів роману, — науковець, який досліджує наслідки потопу. Він самотньо мешкає в колись розкішному готелі «Ріц», періодично натрапляючи на речі колишній гостей — фрагменти допотопного минулого.

Кліматичні зміни неминуче впливають на стосунки між героями. Готель «Ріц» стоїть окремо, адже сусідні будівлі зруйнував потоп, — і персонажі так само відчужені одне від одного. Ізоляція та її наслідки завжди цікавили Балларда, і в «Затопленому світі» він простежує їх дуже послідовно. Протагоністи діють самотужки, покладаючись тільки на себе, та в певний момент у сюжеті з'являються пірати-мародери на чолі з чоловіком на ім'я Стренґмен — і вони, на противагу головним героям, згуртовані. Пірати особливо зацікавлені пошуком творів

мистецтва, і це мотивує їх повернути Лондону колишній вигляд. Проте висушування лагуни — а саме до цього вдаються Стренгмен із поплічниками — не особливо тішить науковців, ба більше, викликає у них спротив. Роберта Кірана навіть вражає, що влада не планує затоплювати лагуну заново.

Сам Баллард писав, що Кіран — «єдиний, хто намагається зробити щось значуще. Його рішення залишитися, збагнути всі зміни, які відбуваються в ньому, зрозуміти логіку своїх стосунків із мінливим біологічним царством... — дуже осмислені. Поведінка інших людей, нехай на перший погляд і раціональна, як-от утеча чи осушення лагуни, насправді не має сенсу». Цей авторський погляд підказує, як можна інтерпретувати складні, мовби парадоксальні реакції персонажів. Прагнення науковців зберегти лагуну виявляється не так відкиданням минулого, яке існувало до потопу, як бажанням повернутись у ще давніше минуле — аж до тріасового періоду. Якщо флора й фауна вже повернулись туди, то на людей це теж чекає, однак спершу на рівні свідомості; зміни починаються не зовні, а всередині. Особливого значення набувають сни: ті герої роману, які взаємодіяли з лагуною найдовше, протягом роману існують в лімінальному стані снів чи видінь. Саме видіння стають для Кірана основною спонукою до дії, штовхають його до змін.

Власне, про кінець: завершується тим, що головний герой вирушає на південь, покидаючи лагуну, мовби «другий Адам, що шукав забуті раї переродженого сонця». Описуючи майбутнє, в якому живуть герої, Баллард підкреслює, що разом із природними стаються суттєві демографічні зміни — чимало людей гине, а народження дітей стає рідкістю. Такою рідкістю, що Кіран аж припускає, що людство рухається в минуле та «врешті-решт може досягти точки, коли другий Адам та Єва опиняться наодинці в новому Едемі». Шлях до кінця набуває обрисів дороги до першопочатку.

Уявлення про страхітливе майбутнє неминуче пов'язані як з минулим, так і з сучасністю, із теперішніми умовами життя. Віру лондонців XVI століття у пророцтво щодо великого потопу зумовлювали поточні страхи: населення міста швидко зростало, це підштовхувало до численних соціальних змін, стрімко розвивалася друкована преса. Потоп із памфлетів сприяв вірі у потоп звичайний. «Затоплений світ» — це теж плід свого часу, інспірований дитинством Балларда у Шанхаї з його частими повеннями. У ранніх романах письменника, зокрема й цьому, відлунюють тривоги, які залишили після себе Друга світова і Хірошіма. Вони впливають і на зображення науковців, чия діяльність у романі така незначна, що її можна назвати безсенсовною; на думку спадає фраза Балларда з інтерв'ю Лінн Барбер про те, що «Хірошіма поставила всю магію та авторитет науки під сумнів».

Та йдеться не тільки про спогади. Автор неминуче уявляє майбутнє з перспективи

теперішнього. Він зазирає аж у XXII століття, малюючи грандіозну картину кліматичних змін, але морально його герої залишаються саме в 1960-х. Багато піратів Стренґмена, хоч і мають змішане расове походження, описані, як на сучасне око, дуже нечутливо, а Беатріс — єдина жінка у романі — залишається суто декоративною персонажкою.

Разом зі сприйняттям світу змінюються бажання, мрії, одержимості.

Говорячи про так само пов'язаний із потопом роман Джулії Армфілд «Приватні обряди» («Private Rites»), Пол Тремблей називає його баллардівським через апокаліптичний масштаб. Катастрофи майбутнього в Армфілд теж укорінені в нашій сучасності, але, на відміну від Баллардових, здаються аж занадто близькими. Утім, кліматична катастрофа існує як тло, на якому три сестри — Іла, Ірена і Агнеса — намагаються осмислити смерть батька. Вони мусять адаптуватися, з одного боку, до втрати, а з другого — до світу, який начебто й сам рухається до кінця: безупинний дощ призводить до потопів і катастроф, люди втрачають житло і життя.

Місто — в якому, звісно, вгадується Лондон — час від часу говорить від власного імені, демонструючи уривки буденного життя містян: підлітки переказують одне одному сюжети фільмів, яких не можуть дивитися через перебої з електрикою; дорослі хочуть влаштувати вечірку, але не мають для неї музики. Кінцесвіття напрочуд буденне. Дощить постійно, люди п'ють усі можливі вітаміни та скаржаться, що сирість пронизала їх до кісток. Проте зливи не руйнують міської рутини, а сусідять із нею. Буденним зрештою стає і ставлення до постійних дощів: одна з героїнь на питання про те, що змінилось би в її житті, якби в неї з'явилося багато грошей, відповідає, що зачіска — адже з цією вологою неможливо тримати волосся в гарному стані. Разом зі сприйняттям світу змінюються бажання, мрії, одержимості: на інтернетних форумах сексуальні фантазії переплітаються з фантазіями про минуле зі стабільним доступом до електрики чи якісною їжею, яка теж стає розкішшю.

Сестрам пощастило з матеріальним становищем: їхній батько був знаменитим архітектором і спроектував будинки, що височіють над затопленою землею. Щоправда, ці споруди далеко не всіх рятують від повеней — вони доступні лише обмеженому колу людей. Коли сестри врешті опиняються в батьківському будинку, Агнеса відчуває контраст із тим, що відбувається назовні: «Великою хитрістю будинку завжди була нормальність, відчуття чогось невимушеного і непорушеного навколишнім середовищем». Споруди батька — це символ непорушності життя

всупереч кліматичним катастрофам, а водночас нагадування, що ця непорушність доступна не всім. Вони створюють ілюзію допотопного життя, як підготовка сестер до похорону створює ілюзію горя, якого вони не можуть відчутти. Нам не випадково розповідають, що Ірена писала дисертацію християнство та мовчання, фокусуючись на концепті мовчазного Бога: у романі роль такого собі мовчущого божества виконуватиме їхній батько. Його мовчання зрозуміле, врешті-решт, він мертвий, але його вплив на доньок триває. Професією батька було будувати, та в родинному житті він навіть із того світу руйнує — зокрема, стосунки між доньками, одній із яких проти її волі залишає у спадок будинок. І цей спадок виявляється не тільки матеріальним об'єктом, а й символом, нагадуючи про батькову владу навіть після його смерті.

ІРИНА ЦЮК

27 ЛЮТОГО 2026

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**